

Eduard GHERCIU

Școala Doctorală de Științe Umanistice
Universitatea de Stat din Moldova

EPIDEMIILE DE HOLERĂ ÎN ORAȘUL CHIȘINĂU ÎN PERIOADA 1830-1892

[https://doi.org/10.52556/2587-3873.2025.3\(105\).11](https://doi.org/10.52556/2587-3873.2025.3(105).11)

Rezumat

Acest articol prezintă evoluția epidemiilor de holeră care au afectat orașul Chișinău după anexarea la Imperiul Rus și unele date despre metodele de combatere a infecției în acea perioadă istorică. Cercetarea cauzelor mortalității în baza registrelor confesionale de stare civilă reflectă cronologia apariției și duratei epidemiilor de holeră în raza orașului.

Cuvinte-cheie: orașul Chișinău, Imperiul Rus, holeră, epidemie, mortalitate, registre confesionale de stare civilă

Summary

Cholera epidemics in the city of Chisinau during the years 1830-1892

This article presents the evolution of the cholera epidemics that affected the city of Chisinau after the annexation to the Russian Empire and some data on the methods of combating the infection during that historical period. The investigation of the causes of mortality on the basis of confessional registers reflects the chronology of the occurrence and duration of cholera epidemics within the city.

Keywords: the city of Chisinau, the Russian Empire, cholera, epidemic, and mortality, confessional registers of civil status

Резюме

Эпидемии холеры в Кишиневе в периоде 1830-1892 гг.

В данной статье представлена эволюция эпидемии холеры, поразившей город Кишинев после присоединения к Российской империи, а также некоторые данные о методах борьбы с инфекцией в тот исторический период. Исследование причин смертности на основе конфессиональных регистров отражает хронологию возникновения и продолжительность эпидемий холеры в городе.

Ключевые слова: город Кишинев, Российская империя, холера, эпидемия, смертность, конфессиональные записи актов гражданского состояния

Introducere

Holera este o maladie infecțioasă extrem de contagioasă, cauzată de bacteria *Vibrio Cholerae*, care alterează funcția sistemului digestiv. Este caracterizată de o evoluție extrem de acută cu simptome de diaree, vomă, deshidratare masivă, intoxicație, colaps algid și alterare profundă a stării generale, prezentând o mortalitate de 50-80% în cazurile netratate.

Transmiterea bolii se realizează pe cale fecal-orală, contact direct interuman, apă, alimente și obiecte contaminate. Primul focar epidemic de holeră a apărut în zona geografică a deltei fluviului Gang din India și succesiv a căpătat un caracter pandemic la începutul secolului al XIX-lea, prima pandemie înregistrându-se în anul 1817. Repartizând sub aspect cronologic și geografic epidemiile de holeră, se constată că acestea au avut loc în anii 1817-1824, 1829-1851, 1852-1859, 1860-1875, 1881-1895 [1].

Pe teritoriul Imperiului Rus au bătut o serie de epidemii de holeră după cum urmează 1830-1831, 1847-1848, 1853-1855, 1866, 1870-1872, 1894 și 1895 [2]. Propagarea primelor epidemii de holeră pe teritoriul Imperiului Rus și în Europa avea loc pe cale terestră. Odată cu deschiderea, în 1868, a canalului Suez, calea maritimă de propagare a holerei a devenit tot mai frecventă [3].

Basarabia a fost afectată de focare epidemice de proporții în următorii ani: 1830-1831, 1848-1849, 1853-1856, 1866, 1872 și 1892. Deși, în anii 1906 și 1910 au existat focare epidemice de holeră de o entitate modestă în unele județe, acestea nu au afectat orașul Chișinău [4].

În istoriografie există puține publicații cu referință la epidemiile de holeră care s-au perindat pe teritoriul Basarabiei anexate de Imperiul Rus. Această temă a fost abordată de cercetătorii E. Popușoi [5], D. Poștarencu [6], I. Duminică [7], A. Nemerenco [8] și alții.

Scopul cercetării a constatat în cercetarea cauzelor de decese și evoluției proceselor social-economice cu finalitatea de a identifica cronologia apariției și durata epidemiilor de holeră în raza orașului Chișinău, este o contribuție modestă în domeniul epidemiologiei și demografiei istorice.

Materiale și metode

Cercetarea cu referință la epidemiile de holeră din perioada 1830-1892 a fost realizată prin analiza cronologiei și cauzelor deceselor indicate în registrele parohiale de stare civilă ale bisericilor ortodoxe și registrele confesionale ale comunității evreiești din raza orașului Chișinău. Precizăm că nu s-au păstrat unele registre ale comunității evreiești din perioada cronologică care face obiectul acestei cercetări.

Rezultate și discuții

Prezentăm în ordine cronologică toate epidemiile de holeră care au avut loc în orașul Chișinău, precum și unele date despre organizarea măsurilor antiepidemice în funcție de contextul social-demografic și politic, inclusiv datele despre cunoștințele în materie de epidemiologie și tratamentul holerei în acea perioadă istorică (1830-1831).

Epidemia de holeră, izbucnită în regiunea Basarabia, a afectat preponderent județele Akkerman, Bender, Orhei și Hotin. Și-a făcut apariția în luna septembrie 1830, s-a atenuat în timpul iernii, apoi a reapărut în vara următoare cu intensitate sporită și a luat sfârșit în septembrie 1831.

A apărut în orașul Chișinău la 21 noiembrie 1830 cu primul decedat, urmat de alte 3 decese în comunitatea evreiască [9]. În scurt timp, însă, anotimpul friguros întrerupe propagarea epidemiei în urbe. În anul următor 1831, epidemia a reapărut cu o intensitate deosebită, care, făcând ravagii la începutul lunii iunie, a provocat 133 decese și s-a atenuat la mijlocul lunii iulie [10]. De asemenea, au fost înregistrate două decese în cadrul unităților militare care staționau în oraș [Ibidem, d.254, f.11-38 registrul bisericii Sf. Gheorghe].

1848-1849

Primul caz de deces în raza orașului Chișinău a fost înregistrat la 17 iunie 1848 de către slujitorii bisericii Sf. Ilie, iar ultimul caz de deces s-a produs la 8 august, fiind înscris în registrul parohial al bisericii din cimitirul orășenesc ortodox. Focarul epidemic a fost de scurtă durată, dar deosebit de intens. În total au fost înregistrate 341 decese [Ibidem, inv.3, d.78, f.38-1225].

Am găsit de cuviință să relatăm detalii despre situația epidemiologică din perioada post-epidemică. Cu toate că în anul următor 1849 nu au fost înregistrate decese de holeră asiatică, în perioada caldă a acestui an, în rândul populației adulte au fost înregistrate 47 de decese, cauzate de diaree holeriformă. Totodată, a crescut de trei ori numărul de decese cauzate de febră intermitentă cu deshidratare progresivă, fiind înregistrate 179 [Ibidem, d.79, p.40-1157].

1853-1856

În timpul Războiului din Crimeea (1853-1856), Basarabia a fost tranzitată de unități militare și coloane cu provizii care se deplasau spre teatrul de bătălie. Acest factor a provocat o înrăutățire considerabilă a situației epidemiologice în această regiune.

Holera la Chișinău a apărut la finele lunii august 1853. S-a soldat cu 26 decese, dintre care 3 cazuri cu

diagnoza de holeră asiatică înregistrate la Catedrala Înălțarea Domnului, 8 decese de holeră asiatică la biserica Înălțarea Domnului și 15 decese de gastroenterită holeriformă în suburbia Buiucani [Ibidem, d.99, f.117-771].

În rapoartele autorităților sanitare au fost descrise două forme clinice ale holerei: *Cholera asiatica* - forma clasică a infecției de o virulență înaltă, cu evoluție acută și mortalitate sporită și *Cholera nostras* - o formă de gastroenterită holeriformă cu o evoluție mai modestă și mortalitate mai mică decât prima formă. Cu toate acestea au existat interpretări diferite cu privire la natura acestor două entități. O parte din medici opta în favoarea existenței unei forme endemice a holerei, iar partea opusă considera că epidemiile de holeră sunt prin excelență fenomene cauzate de difuziunea holerei asiatice prin intermediul porturilor maritime și migrației din partea regiunilor vecine ale Imperiului Rus [11].

Anul 1854 a fost relativ liniștit, fiind înregistrate doar două cazuri suspecte de infecție cu vibrionul holerei [12].

Anul 1855 a fost cu adevărat tragic. Infecția a făcut ravagii aproape 7 luni de zile, făcându-și apariția la finele lunii mai și terminându-se în luna decembrie. Cea mai afectată a fost zona de jos a orașului, din preajma râului Bâc, unde locuiau în condiții mizerabile categorii sărace de populație. Numai în parohia Sf. Gheorghe, care se afla în această zonă, au fost înregistrate 270 de decese, cauzate de holeră în perioada iunie-decembrie 1855. În total au fost înregistrate 546 de victime pe tot teritoriul urbei [Ibidem, d.115, f.89-1397].

Anul 1856 a fost marcat de o flexiune pozitivă a situației epidemice cu doar 17 decese cauzate de gastroenterită holeriformă în rândul populației civile și 26 de victime în rândul efectivului celor 22 de regimente de infanterie și cavalerie încartiruite în oraș, care sosiseră din diferite colțuri ale Imperiului Rus [Ibidem, d.121, f.26-980].

Epidemia a scăzut considerabil din intensitate, chiar dacă au existat decese sporadice pe perioada iernii, primăverii și lunilor de vară. Ultimul caz a fost înregistrat la 23 august.

1866-1867

Făcându-și apariția la începutul lunii iulie și atenuându-se la finele lunii septembrie, epidemia a cauzat 408 decese [Ibidem, d.180, f.127-1213].

Din nou, cea mai afectată de epidemie a fost partea de jos a Chișinăului, din vecinătatea râului Bâc cu o climă umedă și context epidemic nefavorabil. În anul 1867 au fost înregistrate 15 decese cauzate

de gastroenterită holeriformă și a sporit considerabil incidența deceselor cauzate de febră intermitentă [Ibidem, d.186, f. 87-1118].

1872-1873

Epidemia a apărut la mijlocul lunii iunie și s-a terminat la finele lunii august. În cele 13 parohii orășenești au fost înregistrate 596 decese. În anul următor 1873 a fost înregistrat un singur caz de holeră (la 23 august) și opt cazuri de diaree holeriformă [Ibidem, d.18, f.127-1232].

Această epidemie a provocat o mare spaimă printre locuitori și slujitorii bisericilor. Au fost semnalate încălcări din partea unor preoți, care refuzau să spovedească și împărtășească cu sfintele taine muribunzii cu simptome de vomă continuă și diaree. În legătură cu acest fapt a intervenit conducerea Eparhiei Chișinăului și Hotinului, care a calificat această omisiune inacceptabilă din punct de vedere canonic [13].

În caz de suspectă maladie infecțioasă a fost interzisă transportarea decedaților la biserică, iar ritualul religios se efectua la domiciliu [Ibidem, n.18, p.562].

Slujitorii bisericii, cu unele excepții, au fost prezenți în focarele de infecție, prestând ajutor nu doar spiritual persoanelor muribunde. La 23 august 1872, medicul Adam Falbork de la orfelinatul de copii din orașul Chișinău i-a comunicat episcopului Pavel al Chișinăului și Hotinului: „În timpul recente epidemiei de holeră în zona orașului Chișinău, învecinată cu parohia bisericii „Sfânta Treime”, de nenumărate ori am avut ocazia să observ comportamentul exemplar a parohului Ioan Captarenco. Cucernicia sa fost de mare ajutor pentru bolnavii de holeră, mergea pe la case afectate de infecție, transmitea rețetele de medicamente la bolnavi și explica populației măsurile de profilaxie” [Ibidem, n.17, p.379].

La 17 august 1872, Direcția sanitară a regiunii Basarabia i-a adus mulțumiri parohului Simion T. Serbov al bisericii Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil din suburbia Buiucani și soției acestuia, pentru îngrijirea acordată bolnavilor de holeră [Ibidem, p.549].

Sarcina de a lua măsuri pentru a combate holera și alte epidemii o aveau organele de poliție locale și județene, administrațiile localităților, plaselor și județelor în colaborare cu comisiile sanitare excepționale județene și medicii zemstvelor. Aceste structuri aveau obligația să identifice și să semnaleze cazurile de holeră, să izoleze casele sau localitățile afectate și să amenajeze spații temporare pentru asistența persoanelor afectate. Urmăreau executarea dispozițiilor în privința curățirii de deșeuri a localităților, dezinfectării surselor de aprovizionare

cu apă potabilă și a localurilor contaminate în focarele epidemice. Datele statistice prezente în arhiva executivului zemstvei guberniale au atestat 40% de decese din totalitatea cazurilor înregistrate [14].

1892

Epidemia de holeră din 1892 a fost de fapt ultimul eveniment de amploare, deși a afectat în mică măsură orașul Chișinău. A fost prezentă în toate județele guberniei Basarabia. Focare de infecție au existat în 10 orașe, 11 orașele și 102 sate. Primul caz de holeră a fost identificat la 27 august 1892, într-o unitate militară cantonată lângă târgul Leova. Autoritățile din Basarabia au coordonat acțiunile antiepidemice cu zemstva guberniei Herson, unde situația epidemica era mai gravă. La reuniunile comune organizate în orașul Odessa a fost stabilit un plan comun de măsuri antiepidemice și de aprovizionare cu substanțe pentru dezinfectie, inclusiv remedii curative pentru necesitățile zemstvei din Basarabia [15].

La nivel de județe au fost organizate comisii sanitare excepționale, în a căror componență au fost incluși un medic al zemstvei, un polițmaistru și un reprezentant al zemstvei județene. În localitățile rurale au fost desemnate persoane cu funcție de tutore sanitar, care aveau obligația, în comun cu poliția de sector, să identifice și să izoleze cazurile suspecte de holeră, să comunice date despre focarele epidemice, să organizeze lucrări de curățare a gunoștilor, bazinelor acvatice și a fântânilor, precum și de dezinfectare a caselor infectate.

Problema privind carența personalului sanitar a fost parțial rezolvată prin angajarea temporară a medicilor cu practică liberă, studenților medici în anul IV-V și a felcerilor. Remunerarea includea un premiu unic pentru activitate în focarul epidemic.

Cele mai afectate au fost județele Hotin, Bender, Ackerman, Ismail și Bălți. Din numărul total de 3.901 cazuri de holeră înregistrate pe tot cuprinsul guberniei Basarabia, numai 353 persoane au fost internate în spitalele unde a existat posibilitatea de a amenaja saloane cu intrare independentă. În spitale au decedat 126 bolnavi (35,69%), nivelul de spitalizare fiind de 9%.

Majoritatea bolnavilor de holeră se concentrau în spații amenajate de urgență de către autoritățile zemstvelor județene, cum ar fi barăci sau magazii. Dintre 3548 persoane, care au fost tratate în astfel de condiții, au decedat 1628 persoane. Procentul deceselor bolnavilor tratați a fost de 55,88. În orașul Chișinău au fost înregistrate numai 17 cazuri de holeră, dintre care 8 persoane au decedat [Ibidem, p.4].

Evoluția deceselor în perioada epidemiilor

Anul	1830-1831	1848-1849	1853-1856	1866-1867	1872	1892
Total	139	388	625	423	596	8

Recomandările cu privire la profilaxia și tratamentul holerei (sec.XVIII)

Profilaxia și remediile contra holerei reflectau nivelul cunoștințelor despre această maladie infecțioasă în acea perioadă istorică. În vederea profilaxiei se indica odihnă suficientă și lucru fizic moderat, evitarea abuzului în alimentație și excesului de băuturi alcoolice, în special a băuturilor fermentate, bere, vin nou, cvas și altele. Produsele proaspete - carnea, legumele și fructele trebuiau să fie prelucrate termic în mod obligatoriu ca și apa potabilă. Tratamentul propriu-zis al persoanelor cu simptome suspecte de holeră includea aplicarea pe abdomen de cearșafuri calde sau săculețe calde ce conțineau cereale fierte, se administrau tincturi de chinină, mentă, opium și ulei de ricin. Pentru curarea durerilor abdominale se utilizau *picăturile de holeră*.

Se recomandau și alte remedii: coniac sau rom în doză de o lingură de 4-6 ori pe zi, Petroleum (*Oleum petrae bianco*) și pastile Botchin (*Fenol*), dacă era indicat de medic. Pentru rehidratarea corpului se indica administrarea pastilelor din gheață, apa bicarbonată, câte o linguriță fiecare 2 minute și se recomanda de evitat ingestia de lichide în cantități mari. În caz de crampe musculare și convulsii, se recomanda aplicarea de termofoare calde pe gambe sau cloroform cu alcool camforat în proporție de ¼, care urmau a fi aplicate pe membrele inferioare și superioare, alternate de frecții cu gheață fărâmițată. În cazuri grave sub supravegherea medicului se administra subcutanat morfină. Pentru tratarea insuficienței cardiace se recomanda șampanie înghețată, coniac sau rom 50 ml cu 50 ml de gheață, cafea neagră caldă, alternată cu pastile de gheață și înfășurare cu cearșafe umede reci [16].

Este evident că majoritatea acestor remedii nu a fost accesibilă masei largi a populației, inclusiv picăturile de holeră. Pe fundalul analfabetismului generalizat și difidența față de medici și medicamentele din farmacii, circulau pe scară largă remedii populare și se foloseau băuturi alcoolice tari pentru profilaxia infecției.

Dezinfectarea localurilor și obiectelor contaminate de lichide biologice se efectua cu o serie de dezinfectanți în formă de prafuri, lichide, dar și în formă de vapori. Se utilizau pe scară largă următoarele substanțe: sulfat de fier, permanganat de potasiu, hipoclorit de clor, bicarbonat de sodiu, var stins,

petrol lampant și alte derivate din petrol [Ibidem, 1872, Nr. 11, p.356].

Concluzii

În perioada 1830-1892, orașul Chișinău a suportat șase epidemii de holeră. După numărul de victime și durată s-a evidențiat epidemia din anii 1853-1856. Cel mai mult a suferit, în anul 1855, cartierul de jos al Chișinăului, situat în valea râului Bâc, care se caracteriza printr-o densitate sporită a populației și condiții de viață mizerabile. Procentul deceselor bolnavilor de holeră cărora li s-a acordat asistență sanitară staționară în timpul epidemiilor de holeră din anii 1872-1873 și 1892 a fost respectiv de 40 și 44,97. Doar 9% din bolnavi au beneficiat de tratamentul staționar cu referință la anul 1892.

Unul dintre factorii predominanți în sensul agravării situației epidemiologice în anii 1853-1856, a fost cantonamentul provizoriu al numeroaselor unități militare care se îndreptau spre teatrul de război.

La combaterea holerei au contribuit subdiviziunile sanitare ale zemstvelor, organele de poliție, administrațiile locale, preoțimea și tutorii sanitari ai comunităților locale, care au suplinit pe măsură lupta contra acestui flagel.

Declarația de conflict de interese

Autorul declară lipsa conflictelor de interese.

Bibliografie

1. HAMLIN, C. Cholera-The Biography, In: Oxford, 1951, p.3.
2. РАШИН, А. Население России за 100 лет (1811-1913), Москва, 1956, p.208.
3. АРХАНГЕЛЬСКИЙ, Г. *Холерные эпидемии в Европейской России*, Санкт-Петербург, 1874, p.14.
4. НОВОСЕЛЬСКИЙ, С. Очерк статистики населения, заболеваемости и медицинской помощи в России, В: Гигиена и санитария, №21-22, Санкт-Петербург, 1912, p.27.
5. Попшой Е. Тома Чорба – врач, гуманист, организатор и общественный деятель, В: Здравоохранение, Москва, 1984, №1, стр.55-56.
6. POȘTARENCO, D. Mișcarea naturală a populației Basarabiei în perioada țaristă. În: *Revista de istorie a Moldovei*, Chișinău, 2013, nr. 4, pp.18-23.
7. DUMINICĂ, I. Epidemiile în Basarabia țaristă și modul de eradicare a lor, În: *Revista de etnologie și culturologie*, Chișinău, 2020, vol. XXVII, pp.65-69.

8. NEMERENCO, A. Din istoria medicinei autohtone: aspecte ale mortalității populației adulte de sex masculin în Basarabia sec. XIX. În: *Curierul medical*, n.6, Chișinău, 2012, pp.77-80.
9. Кишиневские епархиальные ведомости, Кишинев, 1892, n.18, p.430.
10. Arhiva Națională a Republicii Moldova, F.211, inv.11, d.255, f.71-92.
11. Врачебная хроника Бессарабской губернии, Кишинев, 1892, n. 7-8, p.234.
12. Arhiva Națională a Republicii Moldova, F.211, inv.3, d. 108, f.95-1288.
13. Кишиневские епархиальные ведомости, Кишинев, 1872, №.13, p.399.
14. Врачебная хроника Бессарабской губернии, Кишинев, 1892, №.7-8, p.233-260.
15. Обзор Бессарабской губернии, Кишинев, 1892, p.2.
16. Кишиневския Епархиальныя Въдомости, Кишинев, 1871, №.17, p.356.

Eduard Gherciu, medic, doctorand,
anul IV cu frecvență redusă,
Școala doctorală de științe umanistice,
Universitatea de Stat din Republica Moldova,
tel.+39-3294455136,
e-mail: gherciu62@yahoo.it

Conducător de teză:

Dinu Poștarencu, doctor în istorie, conferențiar,
Institutul de Istorie,
tel. +373-68566772